

**НМКД «СУЧАСНА УКРАЇНЬСЬКА ЛІТЕРАТУРНА МОВА
(Фонетика. Фонологія. Морфонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія)»**

Лекція
ВСТУП

План

1. Поняття «Сучасна українська літературна мова». Завдання курсу.
2. Соціальні функції сучасної української літературної мови.
3. Територіальні діалекти української мови.
4. Поняття про норми сучасної української літературної мови.
5. Основні стилі сучасної української літературної мови.
6. Лінгвістичні дисципліни, що вивчають різні рівні системи сучасної української літературної мови.

Література

1. Бондар О.І., Карпенко Ю.О., Микитин-Дружинець М.Л. Сучасна українська мова: Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія. К.: ВЦ «Академія», 2006. 368с.
2. Волох О.Т. Сучасна українська літературна мова: Вступ. Фонетика. Орфоепія. Графіка і орфографія. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія. Словотвір. К.: Вища шк., 1986. 199 с.
3. Караман С.О. Сучасна українська літературна мова. Київ, 2011. 560 с.
4. Сучасна українська літературна мова / За ред. А.П. Грищенка. К., 2002. 439 с.
5. Сучасна українська літературна мова / За ред. М. Я. Плющ. К., 2009. 429 с.
6. Сучасна українська мова / За ред. О.Д. Пономаріва. К., 2005. 488 с.
7. Сучасна українська мова: Вступ. Фонетика / За ред. І.К. Білодіда. К.: Наук. думка, 1969. 583 с.
8. Сучасна українська мова: Фонетика. Орфоепія. Морфонологія. Графіка. Орфографія: посібник / Наконечна Л.Б. Івано-Франківськ: НАІР, 2014. 108 с.
9. Українська мова: Енциклопедія / В. М. Русанівський та ін. К., 2000. 750 с.
10. Шевчук С., Кабиш О., Клименко І. Сучасна українська літературна мова. Київ, 2011. 544 с.
11. Шкурятяна Н.Г. Сучасна українська літературна мова. Модульний курс. К., 2007. 823 с.

Лекція

ФОНЕТИКА

План

1. Поняття про звуковий склад сучасної української літературної мови.
2. Фонетичний і фонологічний аспекти вивчення звукового складу сучасної української літературної мови.
3. Предмет і завдання фонетики як мовознавчої дисципліни.

Література

1. Бондар О.І., Карпенко Ю.О., Микитин-Дружинець М.Л. Сучасна українська мова: Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія. К.: ВЦ «Академія», 2006. 368с.
2. Жовтобрюх М. А. Українська літературна мова. К., 1984. 265 с.

3. Карпенко Ю.О. Фонетика і фонологія сучасної української літературної мови. Одеса, 1996. 143 с.
4. Сучасна українська літературна мова / За ред. А.П. Грищенка. К., 2002. 439 с.
5. Сучасна українська літературна мова / За ред. М. Я. Плющ. К., 2009. 429 с.
6. Сучасна українська мова / За ред. О.Д. Пономаріва. К., 2005. 488 с.
7. Сучасна українська мова: Вступ. Фонетика / За ред. І.К. Білодіда. К.: Наук. думка, 1969. 583 с.
8. Сучасна українська мова: Фонетика. Орфоепія. Морфонологія. Графіка. Орфографія: посібник / Наконечна Л.Б. Івано-Франківськ: НАІР, 2014. 108 с.
9. Тоцька Н.І. Сучасна українська літературна мова: Фонетика, орфоепія, графіка, орфографія: Навч. посіб. К.: Вища шк., 1981. 184 с.
10. Шевчук С., Кабиш О., Клименко І. Сучасна українська літературна мова. Київ, 2011. 544 с.
11. Шкурятяна Н.Г. Сучасна українська літературна мова. Модульний курс. К., 2007. 823 с.

Практичне заняття

ФОНЕТИКА ЯК МОВОЗНАВЧА ДИСЦИПЛІНА

Теоретичні питання

1. Предмет і завдання фонетики як мовознавчої дисципліни.
2. Поняття про звуковий склад сучасної української літературної мови.
3. Фонетичний і фонологічний аспекти вивчення звукового складу сучасної української літературної мови.
4. Органи мовлення та їх функції.
5. Активні і пасивні органи.

Практично в аудиторії

1. Характеристика звукового складу української літературної мови.
2. Визначення акустичних властивостей звуків (сила, тривалість, висота, тембр).

Рекомендована допоміжна література

1. Дорошенко С.І. Звуки чи фонемі вивчають учні?. *Мовознавство*. 1990. № 2. С.46-50.
2. Залеський А.М. Причини ствердіння шиплячих в українській мові. *Мовознавство*. 1982. № 5. С.48-59.
3. Карпенко Ю.О. Фонологічна історія українського вокалізму. *Мовознавство*. 1998. № 2. С.78-91.
4. Мовчун Л.В. Фонетичні варіанти у «Словарі української мови» за редакцією Б. Грінченка. *Українська мова і література*. 2005. № 36. С. 15-17.
5. Савченко М.А. Подолання у школярів вад вимови звуків ж, ш; л, л'. *Українська мова і література в школі*. 1990. № 8. С.68-71.
6. Ткаченко О.Б. Українська фонетика на історико-типологічному тлі. *Мовознавство*. 1998. № 2-3. С.14-25.

.Самостійна робота до теми

1. Визначте, якими акустичними ознаками розрізняються голосні в наголошеній і ненаголошеній позиціях. Пара – парад, коло – корова, дума – душа, сидить - тихий, перерва – перець.
2. Запишіть голосні української мови за принципом зростання тону.

3. Запишіть звуки української мови за принципом спадної звучності: а) голосні; б) нескладові; в) сонорні приголосні; г) шумні дзвінки приголосні; д) шумні глухі приголосні.

Самостійна робота

ФОНЕТИКА. ОРГАНИ МОВЛЕННЯ.

Теоретичні питання

1. Будова органів мовлення.
2. Голосові зв'язки, їх функції.
3. Гортань, порожнина горла, ротова і носова порожнини, їх артикуляційні функції.
4. Язык, його будова і роль у вимові звуків.

Рекомендована допоміжна література

1. Дорошенко С.І. Звуки чи фонemi вивчають учні?. *Мовознавство*. 1990. № 2. С.46-50.
2. Залеський А.М. Причини ствердіння шиплячих в українській мові. *Мовознавство*. 1982. № 5. С.48-59.
3. Карпенко Ю.О. Фонологічна історія українського вокалізму. *Мовознавство*. 1998. № 2. С.78-91.
4. Мовчун Л.В. Фонетичні варіанти у «Словарі української мови» за редакцією Б. Грінченка. *Українська мова і література*. 2005. № 36. С. 15-17.
5. Савченко М.А. Подолання у школярів вад вимови звуків ж, ш; л, л'. *Українська мова і література в школі*. 1990. № 8. С.68-71.
6. Ткаченко О.Б. Українська фонетика на історико-типологічному тлі. *Мовознавство*. 1998. № 2-3. С.14-25.

Завдання

1. Опрацюйте статтю: Дорошенко С.І. Звуки чи фонemi вивчають учні? *Мовознавство*. 1990. № 2. С.46-50.
  - Дайте відповідь за питання: У шкільному курсі української мови вивчають звуки чи фонemi?
2. Складіть розгорнений план до статті: Ткаченко О.Б. Українська фонетика на історико-типологічному тлі. *Мовознавство*. 1998. № 2-3. С.14-25.
3. Опрацюйте статтю: Савченко М.А. Подолання у школярів вад вимови звуків ж, ш; л, л'. *Українська мова і література в школі*. 1990. № 8. С.68-71.
  - Дайте відповідь за питання: Які методичні рекомендації дає автор статті?

Лекція

ФОНОЛОГІЯ

План

1. Предмет і завдання фонології як мовознавчої дисципліни, що вивчає звуки української мови з погляду їх смислорозрізняювальних функцій.
2. Поняття фонем.
3. Інваріант (головний вияв) і варіанти фонем, її функції.
4. Система фонем сучасної української літературної мови.

Література

1. Бондар О.І., Карпенко Ю.О., Микитин-Дружинець М.Л. Сучасна українська мова: Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія. К.: ВЦ «Академія», 2006. 368с.
2. Жовтобрюх М. А., Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови. К., 1972. Ч.1. 427 с.
3. Караман С.О. Сучасна українська літературна мова. Київ, 2011. 560 с.
4. Карпенко Ю.О. Фонетика і фонологія сучасної української літературної мови. Одеса, 1996. 143 с.
5. Сучасна українська літературна мова / За ред. А.П. Грищенка. К., 2002. 439 с.
6. Сучасна українська літературна мова / За ред. М. Я. Плющ. К., 2009. 429 с.
7. Сучасна українська мова / За ред. О.Д. Пономаріва. К., 2005. 488 с.
8. Тоцька Н.І. Сучасна українська літературна мова: Фонетика, орфоепія, графіка, орфографія: Навч. посіб. К.: Вища шк., 1981. 184 с.
9. Українська мова: Енциклопедія / В. М. Русанівський та ін. К., 2000. 750 с.
10. Шевчук С., Кабиш О., Клименко І. Сучасна українська літературна мова. Київ, 2011. 544 с.
11. Шкурятяна Н.Г. Сучасна українська літературна мова. Модульний курс. К., 2007. 823 с.

Практичне заняття

ФОНЕМА. ІНВАРІАНТ І ВАРІАНТИ ФОНЕМ.

Теоретичні питання

1. Предмет і завдання фонології як мовознавчої дисципліни, що вивчає звуки української мови з погляду їх смислорозрізняювальних функцій.
2. Поняття фонем.
3. Інваріант (головний вияв) і варіанти фонем, її функції.

Практично в аудиторії

1. Вправи на визначення головного вияву та позиційних варіантів фонем.

Рекомендована допоміжна література

1. Дорошенко С.І. Звуки чи фонем вивчають учні?. *Мовознавство*. 1990. № 2. С.46-50.
2. Карпенко Ю.О. Фонологічна історія українського вокалізму. *Мовознавство*. 1998. № 2. С.78-91.
3. Мовчун Л.В. Фонетичні варіанти і семантика: прийменник / префікс в (у) . *Урок української*. 2000. № 9. С. 33-36.

4. Мовчун Л.В. Фонетичні варіанти у «Словарі української мови» за редакцією Б. Грінченка. *Українська мова і література*. 2005. № 36. С. 15-17.
5. Наєнко І. Проблема твердості / м'якості приголосних перед голосними переднього ряду в інтерпретації Ю. Шевельова. *Українська мова і література*. 2005. № 36. С.15-17.
6. Німчук В.В. Історія дзвінких африкат і засобів їх позначення в українській мові. *Мовознавство*. 1992. № 2. С.7-14.
7. Падура М.Ф. Фонема як функціональна і структурна одиниця. *Іноземна філологія*. Вип. 71. Львів, 1967. С.57-62.
8. Перебийніс В.С. Кількісні та якісні характеристики системи фонем сучасної української літературної мови. К.: Наук. думка, 1970. 270 с.

Самостійна робота до теми

1. З'ясуйте, з яких фонем складається кожне слово.
Джерело, гедзь, лютий, вищий, полум'я, свято, обличчя, дивиться, об'їзд, читання, волинський, корінця, бюро, мільярд, набігатися, повітря, кінь, доля, роз'ятрений, кукурудза, обґрунтування, весілля, весняний, день.
2. З'ясуйте, якими фонемами відрізняються подані пари слів.
Кінь – кинь, поріг – пиріг, липа – липень, шука – куц, ягода – моя, вищий – вужчий, хаші – чаша, якщо – щока, сивий – вись, червоний – вечеря, виїхати – нехай, калюжа – журба, зів'ялий – поголів'я, ходжений – відродження, плюскіт – полудень, здоров'я – здорова, рум'янець – цибуля.
3. Подані в переліку слова поділіть на 4 групи: 1. Слова, які містять тільки головні вияви фонем. 2. Слова, які мають позиційні вияви фонем. 3. Слова, які мають комбінаторні вияви фонем. 4. Слова з позиційними і комбінаторними виявами фонем.
Весло, принесений, розширений, вогкість, силоміць, вовк, вчителька, боїшся, обідній, легіт, розповідь, незчутися, дзвінок, язик, доріжка, приказка, листя, мовлений, вітчизна, творчість, торгівля, вощина, дівчина, міський, завтра, торішнє, завітчати, листівка, гуля, просьба, передмістя, для.

Самостійна робота

ІНВАРІАНТ І ВАРІАНТИ ФОНЕМ.

Рекомендована допоміжна література

1. Дорошенко С.І. Звуки чи фонemi вивчають учні?. *Мовознавство*. 1990. № 2. С.46-50.
2. Карпенко Ю.О. Фонологічна історія українського вокалізму. *Мовознавство*. 1998. № 2. С.78-91.
3. Мовчун Л.В. Фонетичні варіанти і семантика: прийменник / префікс в (у) . *Урок української*. 2000. № 9. С. 33-36.
4. Мовчун Л.В. Фонетичні варіанти у «Словарі української мови» за редакцією Б. Грінченка. *Українська мова і література*. 2005. № 36. С. 15-17.
5. Наєнко І. Проблема твердості / м'якості приголосних перед голосними переднього ряду в інтерпретації Ю. Шевельова. *Українська мова і література*. 2005. № 36. С.15-17.
6. Німчук В.В. Історія дзвінких африкат і засобів їх позначення в українській мові. *Мовознавство*. 1992. № 2. С.7-14.
7. Падура М.Ф. Фонема як функціональна і структурна одиниця. *Іноземна філологія*. Вип. 71. Львів, 1967. С.57-62.
8. Перебийніс В.С. Кількісні та якісні характеристики системи фонем сучасної української літературної мови. К.: Наук. думка, 1970. 270 с.

Завдання

1. Перепишіть речення, випишіть із них фонетичні слова, які містять комбінаторні і позиційні вияви фонем. Назвіть ці фонеми і звуки.

1. Лиш шепіт бору порушує північний супокій (М. Драй-Хмара). 2. В повітрі вогкість, холодок і млюсть (М. Зеров). 3. Пустіть мене у молодість мою (В. Стус). 4. Відчинив я осені господу ! (Є. Плужник). 5. Аж до моря запорожці степ широкий вкрили (Т. Шевченко). 6. Місяць човном золотим над містом сонно пливе (В. Сосюра). 7. Притихлі явори стояли безшелесно (Л. Костенко). 8. Океан місячної ночі розливається навкруги (О. Гончар). 9. Задивляюсь у твої зіниці, голубі й тривожні, ніби рань (В. Симоненко). 10. Се любов моя плаче так гірко (І. Франко).

2. Складіть анотації до поданих статей.

- Карпенко Ю.О. Фонологічна історія українського вокалізму. *Мовознавство*. 1998. № 2. С.78-91.
- Наєнко І. Проблема твердості / м'якості приголосних перед голосними переднього ряду в інтерпретації Ю. Шевельова. *Українська мова і література*. 2005. № 36. С.15-17.
- Німчук В.В. Історія дзвінких африкат і засобів їх позначення в українській мові. *Мовознавство*. 1992. № 2. С.7-14.

Лекція

ГОЛОСНІ І ПРИГОЛОСНІ ФОНЕМИ

План

1. Голосні фонеми, їх класифікація.
2. Артикуляційна та акустична характеристики голосних фонем у їх головних виявах.
3. Варіанти голосних фонем у ненаголошеній і наголошеній позиціях.
4. Приголосні фонеми, їх класифікація.
5. Артикуляційна та акустична характеристики приголосних фонем у їх головних виявах.
6. Протиставлення приголосних фонем за твердістю-м'якістю.

Література

1. Бондар О.І., Карпенко Ю.О., Микитин-Дружинець М.Л. Сучасна українська мова: Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія. К.: ВЦ «Академія», 2006. 368с.
2. Волох О.Т. Сучасна українська літературна мова: Вступ. Фонетика. Орфоепія. Графіка і орфографія. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія. Словотвір. К.: Вища шк., 1986.199 с.
3. Жовтобрюх М. А. Українська літературна мова. К., 1984. 265 с.
4. Караман С.О. Сучасна українська літературна мова. Київ, 2011. 560 с.
5. Карпенко Ю.О. Фонетика і фонологія сучасної української літературної мови. Одеса, 1996. 143 с.
6. Сучасна українська літературна мова / За ред. А.П. Грищенка. К., 2002. 439 с.
7. Сучасна українська літературна мова / За ред. М. Я. Плющ. К., 2009. 429 с.
8. Сучасна українська мова / За ред. О.Д. Пономаріва. К., 2005. 488 с.
9. Сучасна українська мова: Фонетика. Орфоепія. Морфонологія. Графіка. Орфографія: посібник / Наконечна Л.Б.Івано-Франківськ: НАІР,2014. 108 с.

10. Тоцька Н.І. Сучасна українська літературна мова: Фонетика, орфоепія, графіка, орфографія: Навч. посіб. К.: Вища шк., 1981. 184 с.
11. Шевчук С., Кабиш О., Клименко І. Сучасна українська літературна мова. Київ, 2011. 544 с.
12. Шкурятяна Н.Г. Сучасна українська літературна мова. Модульний курс. К., 2007. 823 с.

Практичне заняття

СИСТЕМА ФОНЕМ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

Теоретичні питання

1. Голосні фонemi, їх класифікація.
2. Артикуляційна та акустична характеристики голосних фонем у їх головних виявах.
3. Варіанти голосних фонем у ненаголошеній і наголошеній позиціях.
4. Приголосні фонemi, їх класифікація.
5. Артикуляційна та акустична характеристики приголосних фонем у їх головних виявах.
6. Протиставлення приголосних фонем за твердістю-м'якістю.

Практично в аудиторії

1. Виділення диференціальних ознак голосних фонем української мови.
2. Вправи на визначення головного вияву та позиційних варіантів голосних фонем.
3. Характеристика диференціальних ознак приголосних фонем української мови.
4. Вправи на визначення інваріанта і варіантів приголосних фонем.

Рекомендована допоміжна література

1. Бровченко Т. О. Приголосні фонemi української мови. *Наукові записки Одеського педагогічного інституту іноземних мов*. Т. 1. 1956. С. 73-89.
2. Глібчук Н.М. Погляди О. Курило на систему фонем української мови. *Мовознавство*. 1990. № 6. С.34-37.
3. Дудник З.В. Варіанти реалізації голосних українського мовлення та їхнє місце в класифікації МФА. *Українське мовознавство*. К.: Видавн. Дім Дмитра Бураго, 2004. Вип. 29-30. С.18-23.
4. Залеський А.М. Подовжені приголосні у фонологічній і морфологічній системах української мови. *Мовознавство*. 1980. № 2. С.37-43.
5. Залеський А.М. Причини ствердіння шиплячих в українській мові. *Мовознавство*. 1982. № 5. С.48-59.
6. Карпенко Ю.О. Фонологічна історія українського вокалізму. *Мовознавство*. 1998. № 2. С.78-91.
7. Касьянова О.А. Звукове поле фонemi /в/: комбінаторні та позиційні алофони. *Мовні і концептуальні картини світу*. К.: Київський університет, 2015. С.324-336.
8. Матвіяс І.Г. Діалектна основа вокалізму в українській літературній мові. *Мовознавство*. 2004. № 4. С.15-25.
9. Мовчун Л.В. Фонетичні варіанти і семантика: прийменник / префікс в (у) . *Урок української*. 2000. № 9. С. 33-36.
10. Мовчун Л.В. Фонетичні варіанти у «Словарі української мови» за редакцією Б. Грінченка. *Українська мова і література*. 2005. № 36. С. 15-17.
11. Насенко І. Проблема твердості / м'якості приголосних перед голосними переднього ряду в інтерпретації Ю. Шевельова. *Українська мова і література*. 2005. № 36. С.15-17.

12. Німчук В.В. Історія дзвінких африкат і засобів їх позначення в українській мові. *Мовознавство*. 1992. № 2. С.7-14.
13. Огієнко І. Про українські приголосні. *Мовознавство*. 1990. №1. С.67-71.
14. Падура М.Ф. Фонема як функціональна і структурна одиниця. *Іноземна філологія*. Вип. 71. Львів, 1967. С.57-62.
15. Перебийніс В.С. Кількісні та якісні характеристики системи фонем сучасної української літературної мови. К.: Наук. думка, 1970. 270 с.
16. Пономарів О. Фонемі Г та Ґ. Словник і коментар. К., 1997.
17. Сеньків С. Закономірності сполучуваності чотирьох приголосних фонем в інтервокальній позиції. *Молодь і ринок*. 2013. № 4 (99). С.67-71.
18. Тоцька Н.І. Система голосних фонем української мови. *Мовознавство*. 1983. № 5. С.16-23.

Самостійна робота до теми

1. Назвіть фонему, головний вияв якої має такі артикуляційні ознаки:
  1. Передній ряд, високо-середнє підняття, неогубленість.
  2. Задній ряд, середнє підняття, огубленість.
  3. Передній ряд, високе підняття, неогубленість.
  4. Задній ряд, низьке підняття, неогубленість.
  5. Задній ряд, високе підняття, огубленість.
  6. Передній ряд, середнє підняття, неогубленість.
2. Назвіть приголосні фонемі, які співвідносяться між собою так, як /б/ - /п/, /н/ - /н'/, /б/ - /д/, /з/ - /з'/, /б/ - /г/, /ц/ - /ч/, /б/ - /в/, /ф/ - /с/.
3. Назвіть слово, що складається із фонем, головними виявами яких є такі звуки:
  - а) передньоязиково-ясенний, зімкнено-проривний, дзвінкий, м'який;
  - б) переднього ряду, високого підняття;
  - в) губний (двогубний), щілинний, дзвінкий, твердий;
  - г) передньоязиково-ясенний, зімкнено-щілинний, глухий, твердий;
  - г) переднього ряду, високо-середнього підняття;
  - д) передньоязиково-зубний, напіввідкритий, дзвінкий, твердий, носовий;
  - е) заднього ряду, низького підняття.

Самостійна робота

СИСТЕМА ФОНЕМ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

Рекомендована допоміжна література

1. Бровченко Т. О. Приголосні фонемі української мови. *Наукові записки Одеського педагогічного інституту іноземних мов*. Т. 1. 1956. С. 73-89.
2. Глібчук Н.М. Погляди О. Курило на систему фонем української мови. *Мовознавство*. 1990. № 6. С.34-37.
3. Дудник З.В. Варіанти реалізації голосних українського мовлення та їхнє місце в класифікації МФА. *Українське мовознавство*. К.: Видавн. Дім Дмитра Бураго, 2004. Вип. 29-30. С.18-23.
4. Залеський А.М. Подовжені приголосні у фонологічній і морфологічній системах української мови. *Мовознавство*. 1980. № 2. С.37-43.
5. Залеський А.М. Причини ствердіння шиплячих в українській мові. *Мовознавство*. 1982. № 5. С.48-59.
6. Карпенко Ю.О. Фонологічна історія українського вокалізму. *Мовознавство*. 1998. № 2. С.78-91.

7. Касьянова О.А. Звукове поле фонем /в/: комбінаторні та позиційні алофони. *Мовні і концептуальні картини світу*. К.: Київський університет, 2015. С.324-336.
8. Матвіяс І.Г. Діалектна основа вокалізму в українській літературній мові. *Мовознавство*. 2004. № 4. С.15-25.
9. Мовчун Л.В. Фонетичні варіанти і семантика: прийменник / префікс в (у) . *Урок української*. 2000. № 9. С. 33-36.
10. Мовчун Л.В. Фонетичні варіанти у «Словарі української мови» за редакцією Б. Грінченка. *Українська мова і література*. 2005. № 36. С. 15-17.
11. Наєнко І. Проблема твердості / м'якості приголосних перед голосними переднього ряду в інтерпретації Ю. Шевельова. *Українська мова і література*. 2005. № 36. С.15-17.
12. Німчук В.В. Історія дзвінких африкат і засобів їх позначення в українській мові. *Мовознавство*. 1992. № 2. С.7-14.
13. Огієнко І. Про українські приголосні. *Мовознавство*. 1990. №1. С.67-71.
14. Падура М.Ф. Фонема як функціональна і структурна одиниця. *Іноземна філологія*. Вип. 71. Львів, 1967. С.57-62.
15. Перебийніс В.С. Кількісні та якісні характеристики системи фонем сучасної української літературної мови. К.: Наук. думка, 1970. 270 с.
16. Пономарів О. Фонемі Г та Ґ. Словник і коментар. К., 1997.
17. Сеньків С. Закономірності сполучуваності чотирьох приголосних фонем в інтервокальній позиції. *Молодь і ринок*. 2013. № 4 (99). С.67-71.
18. Тоцька Н.І. Система голосних фонем української мови. *Мовознавство*. 1983. № 5. С.16-23.

Завдання

1. Проаналізуйте головні вияви різних голосних фонем, які містяться в поданих нижче реченнях.
  1. Поезія не може жити на смітнику (М.Коцюбинський).
  2. Довго я не хотіла коритись весні (Леся Українка).
  3. Україно, ти моя молитва (В.Симоненко).
  4. Народ мій є! (В.Симоненко).
  5. Не нам на прю з тобою стати (Т.Шевченко).
2. Визначте, котрі з поданих слів мають у своєму складі позиційні вияви фонем /e/ та /u/. 1.Перо. 2. Дитбудинок. 3. Складний. 4. Заєць. 5. Принесе. 6. Ведуть. 7. Сиди. 8. Тихий. 9. Зернозбиральний. 10. Тисячоліття.
3. Визначте, котрі з поданих слів мають комбінаторні вияви фонем /a/, /o/, /y/.
Молодий, життя, сюди, чудесний, час, шока, люлька, льон, дерев'яний, дорогою, сміються, голова, тобі, робіть, стояти, колючий, серйозний, розумний, синьоокий, печаль, вчора, доньчин, земля, сюди, сяяти, цього, працюють, зозуля, козуля, почуття, дорогий, корабель, зовсім, тютюн, сядь.
4. Проаналізуйте головні вияви, позиційні та комбінаторні варіанти приголосних фонем, які містяться в поданих нижче реченнях.
  1. Сад шумить (В. Сосюра).
  2. Пісня в серці у мене бриніла (Леся Українка).
  3. Гримить повінь (М. Хвильовий).
  4. Ось місяць, зорі, солов'ї (П. Тичина).
  5. Ранок був свіжий, майже літній (М. Яцків).
  6. В твоїх очах блакитна сутінь (Б.-І. Антонич).
  7. На персах землі – гора (Т. Осьмачка).
  8. В обіймах ніжності душа моя (Олександр Олесь).
  9. Дзвони грають зарання...(Б.-І. Антонич).
  10. Поринули весняні води, задзюрчали струмочками... (М.Коцюбинський).
5. Виберіть із списку рекомендованої допоміжної літератури три джерела, складіть оглядові анотації до них.

Лекція

ЗАКОНОМІРНОСТІ СПОЛУЧУВАНOSTІ ЗВУКОВИХ ОДИНИЦЬ

План

1. Закономірності сполучуваності звукових одиниць в українській мові.
2. Позиційні зміни приголосних та голосних звуків.
3. Асиміляція і дисиміляція приголосних у потоці мовлення.
4. Спрощення у групах приголосних.
5. Подовжений приголосний звук як поєднання двох фонем.
6. Специфічні випадки подовження приголосних в українській мові.

Література

1. Бондар О.І., Карпенко Ю.О., Микитин-Дружинець М.Л. Сучасна українська мова: Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія. К.: ВЦ «Академія», 2006. 368с.
2. Волох О.Т. Сучасна українська літературна мова: Вступ. Фонетика. Орфоепія. Графіка і орфографія. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія. Словотвір. К.: Вища шк., 1986. 199 с.
3. Жовтобрюх М. А. Українська літературна мова. К., 1984. 265 с.
4. Караман С.О. Сучасна українська літературна мова. Київ, 2011. 560 с.
5. Карпенко Ю.О. Фонетика і фонологія сучасної української літературної мови. Одеса, 1996. 143 с.
6. Сучасна українська літературна мова / За ред. А.П. Грищенка. К., 2002. 439 с.
7. Сучасна українська літературна мова / За ред. М. Я. Плющ. К., 2009. 429 с.
8. Сучасна українська мова / За ред. О.Д. Пономаріва. К., 2005. 488 с.
9. Сучасна українська мова: Вступ. Фонетика / За ред. І.К. Білодіда. К.: Наук. думка, 1969. 583 с.
10. Тоцька Н.І. Сучасна українська літературна мова: Фонетика, орфоепія, графіка, орфографія: Навч. посіб. К.: Вища шк., 1981. 184 с.
11. Українська мова: Енциклопедія / В. М. Русанівський та ін. К., 2000. 750 с.
12. Український правопис. К.: Наукова думка, 2019. 392 с.
13. Шевчук С., Кабиш О., Клименко І. Сучасна українська літературна мова. Київ, 2011. 544 с.
14. Шкурятяна Н.Г. Сучасна українська літературна мова. Модульний курс. К., 2007. 823 с.

Практичне заняття

ЗВУКОВІ ЗМІНИ В МОВНОМУ ПОТОЦІ

Теоретичні питання

1. Асиміляція приголосних фонем.
2. Дисиміляція приголосних фонем.
3. Подовження приголосних.
4. Спрощення в групах приголосних.

Практично в аудиторії

1. Спостереження змін, зумовлених особливостями сполучуваності приголосних фонем у живому мовленні.
2. Аналіз різних випадків асиміляції приголосних.
3. Визначення характеру та напрямку дисиміляції.
4. Аналіз слів із подовженими приголосними.
5. Аналіз випадків спрощення приголосних.

Рекомендована допоміжна література

1. Брахнов В.М. Явища асиміляції в консонантизмі української мови. К.: Наук. думка, 1970. 102 с.
2. Залеський А.М. Подовжені приголосні у фонологічній і морфологічній системах української мови. *Мовознавство*. 1980. № 2. С.37-43.
3. Кащук А.Г. Уподібнення і розподібнення приголосних. *Українська мова і література в школі*. 1998. № 9. С.18-26.
4. Перебийніс В.С. Кількісні та якісні характеристики системи фонем сучасної української літературної мови. К.: Наук. думка, 1970. 270 с.
5. Сеньків С. Закономірності сполучуваності чотирьох приголосних фонем в інтервокальній позиції. *Молодь і ринок*. 2013. № 4 (99). С.67-71.

Самостійна робота до теми

1. З поданого переліку виберіть фонетичні слова, у яких відбувається асиміляція приголосних за дзвінкістю. Окремо поясніть випадки, коли асиміляція за дзвінкістю не відбувається.

Якби, тут же, сніг, молотьба, наш брат, світ, хоч би, лічба, так би, світ був, вокзал, просьба, у нас буде, заплутаний, потьмяніти, анекдот, міцний, дощ був, тліти, голос дзвенів, як же, отже, сниться, осьде, ваш директор, так би, молитва, пісня, отримати, беріть же, боротьба, так далі, ось де, кісьба.

2. Випишіть слова, у яких відбулася асиміляція за місцем і способом творення і проаналізуйте види асимілятивних змін.

1. Не забувай про отчий свій поріг (А. Малишко). 2. Червона калино, чого в лузі гнешся? (І. Франко). 3. Заквітчалися простори буйними садами (М. Рильський). 4. З журбою радість обнялись (Олександр Олесь). 5. А над степами вітер віє (Є. Маланюк). 6. Обніміться, брати мої, молю вас, благаю (Т. Шевченко). 7. Наша лінь нікого не розчулить (Л. Костенко). 8. Бджолиним гулом одцвітають липи (Б. Кравців). 9. Моєму серцю снишся ти, як морю сниться ураган (Л. Костенко). 10. Три дівчини, студентки-агрономи, йшли взимку по доріжці лісовій (М. Рильський).

3. Випишіть із них слова, в яких відбулося розподібнення приголосних і схарактеризуйте види дисиміляцій.

1. Провалля все вужчає (М. Коцюбинський). 2. Звільна, обережно переступаючи з ноги на ногу, він почав брести ріку (І. Франко). 3. Дякую тобі, сестро, що навчила коси плести (Н. тв.). 4. Сидять собі, розмовляють, А дехто й куняє (Т. Шевченко). 5. Городище стоїть вище, а Власівка нижче (Л. Глібов). 6. От моторніші кинулись до

греблі, відчепили мірошників човен... та й поїхали визволяти, хто там кричить (Г. Квітка-Основ'яненко). 7. Весільних рушників не знімати, молода їде за нами (О. Довженко). 8. Мій лицарю, любий пане, се мені гірка образа, – я не звикла продавати свого серця за червінці! (Леся Українка). 9. Ясне сонце, тепле й приязне, ще не встигло накласти палаючих слідів на землю (Панас Мирний). 10. Нема кращого краю, як Україна (М. Стельмах). 11. В одному місці розрослись чималі вишняки, а далі од берега, коло самих хат, ростуть дикі груші та яблуні, розкинувши своє широке гілля понад соняшниками (І. Нечуй-Левицький). 12. Вітер стих, і чистий свіжий сніг сріблом сяяв під блакитним сяйвом неба (М. Коцюбинський).

Лекція

ОСНОВНІ ФОНЕТИЧНІ ОДИНИЦІ МОВЛЕННЯ

План

1. Основні фонетичні одиниці мовлення:

- звук;
- склад;
- фонетичне слово;
- мовленнєвий такт;
- фраза.

Література

1. Бондар О.І., Карпенко Ю.О., Микитин-Дружинець М.Л. Сучасна українська мова: Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія. К.: ВЦ «Академія», 2006. 368с.
2. Волох О.Т. Сучасна українська літературна мова: Вступ. Фонетика. Орфоепія. Графіка і орфографія. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія. Словотвір. К.: Вища шк., 1986. 199 с.
3. Жовтобрюх М. А. Українська літературна мова. К., 1984. 265 с.
4. Жовтобрюх М. А., Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови. К., 1972. Ч.1. 427 с.
5. Караман С.О. Сучасна українська літературна мова. Київ, 2011. 560 с.
6. Карпенко Ю.О. Фонетика і фонологія сучасної української літературної мови. Одеса, 1996. 143 с.
7. Сучасна українська літературна мова / За ред. А.П. Грищенка. К., 2002. 439 с.
8. Сучасна українська літературна мова / За ред. М. Я. Плющ. К., 2009. 429 с.
9. Сучасна українська мова / За ред. О.Д. Пономаріва. К., 2005. 488 с.
10. Сучасна українська мова: Вступ. Фонетика / За ред. І.К. Білодіда. К.: Наук. думка, 1969. 583 с.
11. Сучасна українська мова: Фонетика. Орфоепія. Морфонологія. Графіка. Орфографія: посібник / Наконечна Л.Б. Івано-Франківськ: НАІР, 2014. 108 с.
12. Тоцька Н.І. Сучасна українська літературна мова: Фонетика, орфоепія, графіка, орфографія: Навч. посіб. К.: Вища шк., 1981. 184 с.
13. Українська мова: Енциклопедія / В. М. Русанівський та ін. К., 2000. 750 с.
14. Український правопис. К.: Наукова думка, 2019. 392 с.
15. Шевчук С., Кабиш О., Клименко І. Сучасна українська літературна мова. Київ, 2011. 544 с.
16. Шкурятяна Н.Г. Сучасна українська літературна мова. Модульний курс. К., 2007. 823 с.

Практичне заняття

ФОНЕТИЧНІ ОДИНИЦІ МОВЛЕННЯ

Теоретичні питання

1. Звук.
2. Склад.
3. Фонетичне слово.
4. Мовленнєвий такт.
5. Фраза.

Практично в аудиторії

1. Вправи на визначення фонетичних одиниць мовлення.

Рекомендована допоміжна література

1. Берковець В.В. Словникове і фонетичне слово в сучасній українській мові. *Дивослово*. 1999. № 1. С.10-11.
2. Дудик П. Наголошування слів і культура мовлення. *Дивослово*. 2003. № 4. С.19-20.
3. Карпенко Ю.О. Фонологічна історія українського вокалізму. *Мовознавство*. 1998. № 2. С.78-91.
4. Микитин М.Л. Формування орфоепічних норм української літературної мови. *Мовознавство*. 1996. № 1. С.37-43.
5. Ткаченко О.Б. Українська фонетика на історико-типологічному тлі. *Мовознавство*. 1998. № 2-3. С.14-25.

Самостійна робота до теми

1. *Випишіть із різних джерел (посібників, підручників, словників, наукових публікацій тощо) визначення понять звук, склад, фонетичне слово, мовленнєвий такт, фраза. Порівняйте та проаналізуйте тлумачення.*
2. *Визначте основні фонетичні одиниці мовлення в поданому тексті.*

Вона стала для мене цілим світом. Мій артист співав їй свої великі пісні, а вона зачаровано слухала їх. З кожним днем, з кожною мандрівкою моя богиня з яблуневого саду все більше і більше опановувала моїм всесвітом із усіма його сузір'ями, планетами. Вона стала для мене найціннішою частиною мене самого, і я вже не в силі був уявити собі свого існування, якби вона не займала місця на престолі мого великого царства.

Але я допустився одного великого гріха. Допустився його в розгарі моєї страшної любови, яка зжерла і зотлила мої думки, волю і гнучкість м'язів. Дуже часто обличчя моє уявляло якусь огидну маску кирпатого сатира, з баранячими очима, ноги злочинно підгиналися, руки опадали, тремтіли, і треба було надзвичайних зусиль, щоб я міг здвигнути їх багатокільові розжарені долоні. Вони боялися піднятися. Вони могли б задушити і спалити в обіймах навіть камінь, якби лише відважився обняти його.

І все-таки гріх стався. Одного разу, в перших днях жовтня, коли вечори ще були досить теплі і досить пахучі, коли на полях лежали ще вродисті жовті гарбузи, в садах облітали яблука і особливо пахнув привабою тонкий серпик молодика-місяця, – ми пішли на прохід.

Ми йшли поволі і довго. Село, городи, поля – все це тьмяною панорамою проплило повз нас, а перед нами широко розп'яв обійми величний простір. Молодик горів. Зорі сипалися пригоршнями. Язик мій і її німів, слів бракнуло, і стало між нами тяжке, болюче, повне приваб напруження, яке боролось з двома рівнозначними силами.

Я виразно чув у собі тремтіння кожного нерву. Я був увесь брентючим, струнним інструментом, по котрому в безладді гатили, його силуючи весь час дико брентіти. Ми бажали одне одного, бажали зазнати солодощів першого цілунку і разом боялися цього. Особливо боявся я. Але я прагнув цього, прагнув усім єством.

У. Самчук «Розбита богиня»

ФОНЕТИЧНІ ОДИНИЦІ МОВЛЕННЯ

Рекомендована допоміжна література

1. Берковець В.В. Словникове і фонетичне слово в сучасній українській мові. *Дивослово*. 1999. № 1. С.10-11.
2. Дудик П. Наголошування слів і культура мовлення. *Дивослово*. 2003. № 4. С.19-20.
3. Карпенко Ю.О. Фонологічна історія українського вокалізму. *Мовознавство*. 1998. № 2. С.78-91.
4. Микитин М.Л. Формування орфоепічних норм української літературної мови. *Мовознавство*. 1996. № 1. С.37-43.
5. Ткаченко О.Б. Українська фонетика на історико-типологічному тлі. *Мовознавство*. 1998. № 2-3. С.14-25.

Завдання

1. Законспектуйте статтю: Берковець В.В. Словникове і фонетичне слово в сучасній українській мові. *Дивослово*. 1999. № 1. С.10-11.
2. Підготуйте навчальну презентацію на тему «Основні фонетичні одиниці мовлення».
3. Складіть 5 тестових завдань до цієї теми.

Лекція

ФОНЕТИЧНА ТА ФОНЕМАТИЧНА ТРАНСКРИПЦІЯ

План

1. Завдання фонематичної транскрипції.
2. Завдання фонетичної транскрипції.
3. Основний принцип транскрибування.
4. Букви, які вживаються в фонологічній транскрипції.
5. Букви, які вживаються в фонетичній транскрипції.
6. Діакритичні знаки.

Література

1. Бондар О.І., Карпенко Ю.О., Микитин-Дружинець М.Л. Сучасна українська мова: Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія. К.: ВЦ «Академія», 2006. 368с.
2. Волох О.Т. Сучасна українська літературна мова: Вступ. Фонетика. Орфоепія. Графіка і орфографія. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія. Словотвір. К.: Вища шк., 1986. 199 с.
3. Жовтобрюх М. А. Українська літературна мова. К., 1984. 265 с.
4. Жовтобрюх М. А., Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови. К., 1972. Ч.1. 427 с.
5. Караман С.О. Сучасна українська літературна мова. Київ, 2011. 560 с.
6. Карпенко Ю.О. Фонетика і фонологія сучасної української літературної мови. Одеса, 1996. 143 с.
7. Сучасна українська літературна мова / За ред. А.П. Грищенка. К., 2002. 439 с.
8. Сучасна українська літературна мова / За ред. М. Я. Плющ. К., 2009. 429 с.
9. Сучасна українська мова / За ред. О.Д. Пономаріва. К., 2005. 488 с.

10. Сучасна українська мова: Вступ. Фонетика / За ред. І.К. Білодіда. К.: Наук. думка, 1969. 583 с.
11. Сучасна українська мова: Фонетика. Орфоепія. Морфонологія. Графіка. Орфографія: посібник / Наконечна Л.Б.Івано-Франківськ: НАІР,2014. 108 с.
12. Тоцька Н.І. Сучасна українська літературна мова: Фонетика, орфоепія, графіка, орфографія: Навч. посіб. К.: Вища шк., 1981. 184 с.
13. Українська мова: Енциклопедія / В. М. Русанівський та ін. К., 2000. 750 с.
14. Український правопис. К.: Наукова думка, 2019. 392 с.
15. Шевчук С., Кабиш О., Клименко І. Сучасна українська літературна мова. Київ, 2011. 544 с.
16. Шкурятяна Н.Г. Сучасна українська літературна мова. Модульний курс. К., 2007. 823 с.

Практичне заняття

ТРАНСКРИПЦІЯ: ФОНЕМАТИЧНА Й ФОНЕТИЧНА

Теоретичні питання

1. Фонематична транскрипція.
2. Фонетична транскрипція.

Практично в аудиторії

1. Запис текстів фонематичною та фонетичною транскрипцією.

Рекомендована допоміжна література

1. Берковець В.В. Словникове і фонетичне слово в сучасній українській мові. *Дивослово*. 1999. № 1. С.10-11.
2. Дудник З.В. Варіанти реалізації голосних українського мовлення та їхнє місце в класифікації МФА. *Українське мовознавство*. К.: Видавн. Дім Дмитра Бурого, 2004. Вип. 29-30. С.18-23.
3. Залеський А.М. Подовжені приголосні у фонологічній і морфологічній системах української мови. *Мовознавство*. 1980. № 2. С.37-43.
4. Карпенко Ю.О. Фонологічна історія українського вокалізму. *Мовознавство*. 1998. № 2. С.78-91.
5. Кащук А.Г. Уподібнення і розподібнення приголосних. *Українська мова і література в школі*. 1998. № 9. С.18-26.
6. Німчук В.В. Історія дзвінких африкат і засобів їх позначення в українській мові. *Мовознавство*. 1992. № 2. С.7-14.
7. Перебийніс В.С. Кількісні та якісні характеристики системи фонем сучасної української літературної мови. К.: Наук. думка, 1970. 270 с.
8. Сеньків С. Закономірності сполучуваності чотирьох приголосних фонем в інтервокальній позиції. *Молодь і ринок*. 2013. № 4 (99). С.67-71.

.Самостійна робота до теми

1. *Перепишіть текст і запишіть його фонематичною та фонетичною транскрипціями.*

Європейську людину сотворили гори і ліси... Обмеженість краєвиду змушувала любити кожен п'ядь землі. Коли маєш до диспозиції Велике Ніщо, себто голу рівнину, по якій – скажи хоч десять тижнів – нічого не зміниться, починаєш вірити в марноту марнот, у нікчемність усіх зусиль, у повну людську неспроможність. Залишається мчати з диким свистом у кількасоттисячній масі таких же знеосіблених

одиниць, палити і руйнувати, приносити криваві офіри своїм незрозумілим богам. І розвіятися з попелом по спустошеній рівнині – все одно! Коли ж довкола тебе – зелені схили й улоговини, починаєш вірувати в тривкість. З’являється усвідомлення дому. Він такий і тільки такий, він тут (Ю.Андрухович).

Лекція

СКЛАД. НАГОЛОС.

План

1. Поняття складу.
2. Основні закономірності складоподілу в українській мові.
3. Типи складів.
4. Морфемне членування слова та складоподіл.
5. Наголос у сучасній українській літературній мові.
6. Головний та побічний наголоси.
7. Слова з рухомим і нерухомим наголосом.
8. Проклітики та енклітики.
9. Логічний та емпатичний наголоси.

Література

1. Бондар О.І., Карпенко Ю.О., Микитин-Дружинець М.Л. Сучасна українська мова: Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія. К.: ВЦ «Академія», 2006. 368с.
2. Волох О.Т. Сучасна українська літературна мова: Вступ. Фонетика. Орфоепія. Графіка і орфографія. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія. Словотвір. К.: Вища шк., 1986. 199 с.
3. Жовтобрюх М. А. Українська літературна мова. К., 1984. 265 с.
4. Караман С.О. Сучасна українська літературна мова. Київ, 2011. 560 с.
5. Карпенко Ю.О. Фонетика і фонологія сучасної української літературної мови. Одеса, 1996. 143 с.
6. Сучасна українська літературна мова / За ред. А.П. Грищенка. К., 2002. 439 с.
7. Сучасна українська літературна мова / За ред. М. Я. Плющ. К., 2009. 429 с.
8. Сучасна українська мова / За ред. О.Д. Пономаріва. К., 2005. 488 с.
9. Тоцька Н.І. Сучасна українська літературна мова: Фонетика, орфоепія, графіка, орфографія: Навч. посіб. К.: Вища шк., 1981. 184 с.
10. Українська мова: Енциклопедія / В. М. Русанівський та ін. К., 2000. 750 с.
11. Шевчук С., Кабиш О., Клименко І. Сучасна українська літературна мова. Київ, 2011. 544 с.
12. Шкурятяна Н.Г. Сучасна українська літературна мова. Модульний курс. К., 2007. 823 с.

СКЛАДОПОДІЛ. РІЗНОВИДИ НАГОЛОСУ.

Теоретичні питання

1. Поняття складу.
2. Основні закономірності складоподілу в українській мові.
3. Типи складів.
4. Наголос у сучасній українській літературній мові.
5. Роль наголосу в розрізненні слів та їх форм.
6. Головний та побічний наголоси.
7. Слова з рухомим і нерухоми наголосом.
8. Проклітики та енклітики.
9. Логічний та емоційний наголоси.

Практично в аудиторії

1. Поділ слів на склади, їх характеристика.
2. Аналіз наголосу в словах і реченнях.
3. Фонетичний аналіз слова.

Рекомендована допоміжна література

1. Берковець В.В. Словникове і фонетичне слово в сучасній українській мові. *Дивослово*. 1999. № 1. С.10-11.
2. Вербич Н. Напрями дослідження інтонації. *Українська мова*. 2006. № 1. С.82-90.
3. Винницький В.М. Наголос у сучасній українській мові. К.: Рад. школа, 1984. 160 с.
4. Дудик П. Наголошування слів і культура мовлення. *Дивослово*. 2003. № 4. С.19-20.
5. Задорожний В. Проблеми наголошення: від теорії до практики мовнокористування. *Українська мова і література в школі*. 2005. № 5. С.146-152.
6. Микитин М.Л. Формування орфоепічних норм української літературної мови. *Мовознавство*. 1996. № 1. С.37-43.

Самостійна робота до теми

1. Поділіть подані слова на склади. Установіть типи складів (закриті, відкриті; прикриті, неприкриті). Скільки звуків (голосних і приголосних) можуть входити в один склад? Обґрунтуйте складову межу в середині групи приголосних. Чи збігається членування слова на склади з його морфологічною будовою?

Абажур, грамплатівка, двієчник, переозброїти, рибоприймальний.

2. Поділіть слова на склади. З'ясуйте кількість літер і звуків у кожному складі.

Спархіяльний, джентльменство, щавель, юліанський, ясність.

3. Користуючись словником, поставте наголос. Установіть, яку роль (семантичну чи граматичну) відіграє наголос у поданих словах. Які з них можуть мати подвійний наголос?

Броня, вершковий, відкликати, контролер, послуга, дідів.

4. Виконайте фонетичний аналіз слів (людська, нищення, робиться) за поданою схемою.

ФОНЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ СЛОВА

Фонетичний розбір передбачає вироблення у студентів навичок запису фонетичною та фонематичною транскрипцією, сприймання на слух звукових особливостей мови, характеристику звуків і фонем.

Схема

1. Аналізоване слово.
2. Записати слово фонетичною і фонематичною транскрипціями.

3. У фонетичній транскрипції поставити наголос і розбити слово на склади.
4. Схарактеризувати склади.
5. Виписати фонему та звуки, характеризувати звуки.
6. Вказати співвіднесеність між фонемами і звуками.

Зразок

Сміються й плачуть солов'ї (О.Олесь).

1. Сміються.
2. 3. [см'і / й°у' / ц':а] , /смійут'с'а/.
- 4.1 склад – прикритий, відкритий, ненаголошений; 2 – прикритий відкритий, наголошений; 3 – прикритий, відкритий, ненаголошений.
5. /с/ – [с] – приголосний, шумний, глухий, передньоязиковий, щілинний, свистячий, твердий, інваріант;
 /м/ – [м'] – приголосний сонорний, губний, щілинний, напівпом'якшений, комбінаторний варіант;
 /і/ – [і] – голосний переднього ряду, високого піднесення, нелабіалізований, інваріант;
 /й/ – [й°] – приголосний сонорний, середньоязиковий, щілинний, м'який, інваріант;
 /у/ – [у] – голосний заднього ряду, високого піднесення, наголошений, лабіалізований, комбінаторний варіант;
 /т'/, /с'/ – реалізуються [ц':] – приголосним шумним, глухим, передньоязиковим, аффрикатою, пом'якшеним, подовженим, комбінаторним варіантом;
 /а/ – [а] – голосний заднього ряду низького піднесення, нелабіалізований, ненаголошений, комбінаторний варіант.
6. У слові 8 фонем, 7 звуків.

Лекція

МОРФОНОЛОГІЯ

План

1. Морфонологія як учення про регулярні фонетичні чергування у складі морфем, пов'язані зі словотвором і словозміною.
2. Взаємозв'язок фонем та морфем.
3. Морфи як варіанти однієї морфем.

Література

1. Бондар О.І., Карпенко Ю.О., Микитин-Дружинець М.Л. Сучасна українська мова: Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія. К.: ВЦ «Академія», 2006. 368с.
2. Волох О.Т. Сучасна українська літературна мова: Вступ. Фонетика. Орфоепія. Графіка і орфографія. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія. Словотвір. К.: Вища шк., 1986. 199 с.
3. Жовтобрюх М. А. Українська літературна мова. К., 1984. 265 с.
4. Караман С.О. Сучасна українська літературна мова. Київ, 2011. 560 с.
5. Сучасна українська літературна мова / За ред. А.П. Грищенка. К., 2002. 439 с.
6. Сучасна українська літературна мова / За ред. М. Я. Плющ. К., 2009. 429 с.
7. Сучасна українська мова / За ред. О.Д. Пономаріва. К., 2005. 488 с.
8. Сучасна українська мова: Фонетика. Орфоепія. Морфонологія. Графіка. Орфографія: посібник / Наконечна Л.Б. Івано-Франківськ: НАІР, 2014. 108 с.
9. Тоцька Н.І. Сучасна українська літературна мова: Фонетика, орфоепія, графіка, орфографія: Навч. посіб. К.: Вища шк., 1981. 184 с.
10. Українська мова: Енциклопедія / В. М. Русанівський та ін. К., 2000. 750 с.
11. Шевчук С., Кабиш О., Клименко І. Сучасна українська літературна мова. Київ, 2011. 544 с.
12. Шкурятяна Н.Г. Сучасна українська літературна мова. Модульний курс. К., 2007. 823 с.

Практичне заняття

МОРФОНОЛОГІЯ ЯК УЧЕННЯ ПРО ЧЕРГУВАННЯ

Теоретичні питання

1. Морфонологія (або фonomорфологія) як учення про регулярні фонологічні чергування у складі морфем, пов'язані із словотвором та словозміною.
2. Взаємозв'язок фонем і морфем.
3. Морфи як варіанти однієї морфем.

Практично в аудиторії

1. Виконання вправ на з'ясування взаємодії фонем і морфем.
2. Визначення морфем і морфів у словах.

Рекомендована допоміжна література

1. Асіїв Л. Морфонологія: проблеми і перспективи дослідження. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2011. Випуск 52. С.296-305.
2. Демешко І.М. Морфонологічні параметри афіксів віддієслівного словотворення в українській мові. *Філологічні студії*. 2015. Вип.13. С.68-77.

3. Лучик А.А. Про деякі проблеми сучасної морфології. *Магістеріум*. 2009. Вип.37: Мовознавчі студії. С.64-70.
4. Морфемний словник / Укл. Л.М.Полюга. К.: Рад. школа, 1985.
5. Перебийніс В.С. Кількісні та якісні характеристики системи фонем сучасної української літературної мови. К.: Наук. думка, 1970. 270 с.
6. Ткаченко О.Б. Українська фонетика на історико-типологічному тлі. *Мовознавство*. 1998. № 2-3. С.14-25.
7. Українська мова: Енциклопедія / В. М. Русанівський та ін. К., 2000. 750 с.

Самостійна робота до теми

1. Подані пари слів запишіть фонологічною і фонетичною транскрипціями. З'ясуйте, які зміни (чергування звукових виявів тієї самої фонemi чи чергування різних фонем) відбуваються в їх морфемній структурі.

Збори – збір, кінь – коник, вести – ведений, весна – весно, верх – вершечок, видих – видихуваний, вигонити – вигін, гора – гірський, книжка – книжці, ручка – ручці, розпис – розчин, пень – пня, повітка – повітці, вести – водити, він – вона, нога – нозі, миска – мисці, летіти – літати, пекти – пік, веселий – весело, робити – робіть, купити – куплю, берегти – збережений, летіти – прилітати, возити – віз, кров – кривавий, глотка – глитати, сон – сну.

2. Подані пари слів запишіть фонологічною транскрипцією. Визначте, чергування яких фонем відбувається в морфемах і яку функцію (словотворчу чи формотворчу) воно виконує.

Нести – носити, робота – робітник, муха – мусі, везти – віз, брести – брів, заморозити – заморожений, коза – кізонька, припекти – припекати, пекти – пік, просити – просьба, любити – люблю, ловити – ловля, курка – курча, дорога – на дорозі, дорога – подорожник, приходити – прихід, косити – кошу, возити – вожу, ловити – ловлять, розграфити – розграфлений, зоря – сузір'я, міх – мішок, рука – ручний, жати – жну, косити – покос, сон – сну.

3. Складіть термінологічний словничок до цієї теми.

Лекція

ЧЕРГУВАННЯ ГОЛОСНИХ І ПРИГОЛОСНИХ ФОНЕМ

План

1. Чергування голосних фонем у сучасній українській літературній мові (зумовлені найдавнішими фонетичними процесами, зумовленими пізнішими фонетичними процесами).
2. Чергування приголосних фонем у сучасній українській літературній мові.

Література

1. Бондар О.І., Карпенко Ю.О., Микитин-Дружинець М.Л. Сучасна українська мова: Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія. К.: ВЦ «Академія», 2006. 368с.
2. Жовтобрюх М. А. Українська літературна мова. К., 1984. 265 с.
3. Жовтобрюх М. А., Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови. К., 1972. Ч.1. 427 с.
4. Караман С.О. Сучасна українська літературна мова. Київ, 2011. 560 с.
5. Карпенко Ю.О. Фонетика і фонологія сучасної української літературної мови. Одеса, 1996. 143 с.

6. Сучасна українська літературна мова / За ред. А.П. Грищенка. К., 2002. 439 с.
7. Сучасна українська літературна мова / За ред. М. Я. Плющ. К., 2009. 429 с.
8. Сучасна українська мова / За ред. О.Д. Пономаріва. К., 2005. 488 с.
9. Тоцька Н.І. Сучасна українська літературна мова: Фонетика, орфоепія, графіка, орфографія: Навч. посіб. К.: Вища шк., 1981. 184 с.
10. Український правопис. К.: Наукова думка, 2019. 392 с.
11. Шевчук С., Кабиш О., Клименко І. Сучасна українська літературна мова. Київ, 2011. 544 с.
12. Шкурятяна Н.Г. Сучасна українська літературна мова. Модульний курс. К., 2007. 823 с.

Практичне заняття

ЧЕРГУВАННЯ ГОЛОСНИХ ФОНЕМ

Теоретичні питання

1. Чергування голосних фонем, зумовлені найдавнішими фонетичними процесами:
 /e/ : /o/ - тип нести – носити;
 /i/ : /a/ - тип сідати – садити;
 /o/ : /a/ - тип ломити – ламати;
 /e/ : /i/ - тип текти – витікати;
 /y/ : /a/ - тип трусити – трясти.
2. Чергування голосних фонем, зумовлені пізнішими фонетичними процесами:
 /o/, /e/ : 0 – тип сон – сну, день – дня;
 /o/ : /e/ після шиплячих та Й – тип женити – жонатий;
 /o/, /e/ : /i/ - тип коня – кінь, печі – піч;
 /o/ : /и/ - тип кров – кривавий.
3. Інші різновиди чергування голосних.

Практично в аудиторії

1. Пояснення чергування голосних у випадках словозміни та словотвору.

Рекомендована допоміжна література

1. Асіїв Л. Морфонологія: проблеми і перспективи дослідження. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2011. Випуск 52. С.296-305.
2. Демешко І.М. Морфонологічні параметри афіксів віддієслівного словотворення в українській мові. *Філологічні студії*. 2015. Вип.13. С.68-77.
3. Лучик А.А. Про деякі проблеми сучасної морфонології. *Магістеріум*. 2009. Вип.37: Мовознавчі студії. С.64-70.
4. Морфемний словник / Укл. Л.М.Полюга. К.: Рад. школа, 1985.
5. Перебийніс В.С. Кількісні та якісні характеристики системи фонем сучасної української літературної мови. К.: Наук. думка, 1970. 270 с.
6. Ткаченко О.Б. Українська фонетика на історико-типологічному тлі. *Мовознавство*. 1998. № 2-3. С.14-25.
7. Українська мова: Енциклопедія / В. М. Русанівський та ін. К., 2000. 750 с.

Самостійна робота до теми

1. У поданих контекстах знайдіть слова, які засвідчують історичні чергування голосних фонем. Наведіть усі словоформи та похідні від них, де можуть відбуватися ці чергування. Прокоментуйте їх.

Зимовий вечір, закуривши люльку, розсипав зорі, неначе іскри, пустив хмарки, мов кільця диму, і, проскрипівши чобітьми, шепнув морозам, щоб готували вікна, ліси вбирали у білий іній та готували йому постіль (В. Симоненко).

2. До поданих слів доберіть спільнокореневі, у яких фонем */o/*, */e/*, що стоять у відкритому складі, чергуються з фонемою */i/* в складі закритому.

Ночі, семи, мудрості, воля, хлопцева, село, прозивати, прорвати, рогу, робота, поле, коло, порога, борона, доба, осі, гонець, овес, боєць, мозок, солі, синового, Петрового, Харкова, Василькова, Чорткова, могти, волокити, мого, твого, свого, плести, мести, стояти, боятися, напоїти, двора, гора, бджола, ягода, лебедя, зимовий, шкода, пирога, болото, ворота, кореня, гребеня, село, береза, печі, гусені, матері, Василевого, Олесевого, Миколаєва, брести, вести, пекти, шести, зело, променя, плече, хмелю, веселий, вишневий, підстелити, застебнути, п'ятеро, колесо, межа, очепити, решето, племені, безконечний.

Практичне заняття

ЧЕРГУВАННЯ ПРИГОЛОСНИХ ФОНЕМ

Теоретичні питання

1. І і II палаталізація задньоязикових приголосних */г/*, */к/*, */х/* – */ж/*, */ч/*, */ш/*, */з/*, */ц/*, */с/*.
2. Зміни приголосних перед суфіксами –*ськ-*, –*ств*, –*ин*, –*енк*.
3. Чергування приголосних при дієвідмінюванні та в деяких іменниках:
  - */г/* - */ж/*, */к/* - */ч/*, */х/* - */ш/*, */д/* - */дж/*, */т/* - */ч/*, */з/* - */ж/*, */с/* - */ш/*, */зд/* - */ждж/*, */ст/* - */шч/*;
  - */б/* - */бл/*, */в/* - */вл/*, */м/* - */мл/*, */п/* - */пл/*, */ф/* - */фл/*.

Практично в аудиторії

1. Пояснення випадків чергування приголосних фонем у текстах різних стилів.

Рекомендована допоміжна література

1. Асіїв Л. Морфонологія: проблеми і перспективи дослідження. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2011. Випуск 52. С.296-305.
2. Демешко І.М. Морфонологічні параметри афіксів віддієслівного словотворення в українській мові. *Філологічні студії*. 2015. Вип.13. С.68-77.
3. Лучик А.А. Про деякі проблеми сучасної морфонології. *Магістеріум*. 2009. Вип.37: Мовознавчі студії. С.64-70.
4. Морфемний словник / Укл. Л.М.Полюга. К.: Рад. школа, 1985.
5. Перебийніс В.С. Кількісні та якісні характеристики системи фонем сучасної української літературної мови. К.: Наук. думка, 1970. 270 с.
6. Ткаченко О.Б. Українська фонетика на історико-типологічному тлі. *Мовознавство*. 1998. № 2-3. С.14-25.
7. Українська мова: Енциклопедія / В. М. Русанівський та ін. К., 2000. 750 с.

Самостійна робота до теми

1. До поданих слів доберіть споріднені з усіма можливими чергуваннями приголосних фонем, що позначені підкресленими літерами.

Розбійник, сухий, пестити, берег, гасити.

2. За допомогою суфіксів –*ськ(ий)* і –*ств(о)* утворіть від поданих слів іменники або прикметники. Поясніть зміну приголосних, позначте суфікси.

Острог, Кривий Ріг, Запоріжжя, Прилуки, Дрогобич, Трускавець, Калуш, Одеса, Канів, гірник, молодець, багатий, завод, люд, студент, залісся, птах, жінка.

3. Перепишіть текст і вкажіть на всі наявні та можливі чергування приголосних фонем у ньому.

Вона з блиску козацької шаблі і весла невольницького човна, що чалить у бурях на тихі води, – вся з шляхетного лицарства, що йому ніщо найстрашніші муки й тортури. Вона як напнуті паруси волі, зіткані з останнього поклику воїнів і борців повстань, революції, битв за волю, честь і незалежність – вся змочена удовиною сльозою, повита дівочою тугою на ясирних та окупантських торгах і просолена зойками голодного конання. Вона з полум'я очей, відчайдушної усмішки, рішучого вихору з-під каблука – вся спрямована в стрімкий лет, щоб наша доля нас не цуралась (Б.Харчук).

Лекція

ОРФОЕПІЯ

План

1. Орфоепія як розділ мовознавчої науки.
2. Вимова голосних і приголосних у сучасній українській літературній мові.
3. Вимова звукосполучень приголосних.
4. Уподібнення, палаталізація передньоязикових приголосних у звукосполученнях.

Література

1. Бондар О.І., Карпенко Ю.О., Микитин-Дружинець М.Л. Сучасна українська мова: Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія. К.: ВЦ «Академія», 2006. 368с.
2. Волох О.Т. Сучасна українська літературна мова: Вступ. Фонетика. Орфоепія. Графіка і орфографія. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія. Словотвір. К.: Вища шк., 1986. 199 с.
3. Жовтобрюх М. А., Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови. К., 1972. Ч.1. 427 с.
4. Караман С.О. Сучасна українська літературна мова. Київ, 2011. 560 с.
5. Сучасна українська літературна мова / За ред. А.П. Грищенка. К., 2002. 439 с.
6. Сучасна українська літературна мова / За ред. М. Я. Плющ. К., 2009. 429 с.
7. Сучасна українська мова / За ред. О.Д. Пономаріва. К., 2005. 488 с.
8. Сучасна українська мова: Фонетика. Орфоепія. Морфонологія. Графіка. Орфографія: посібник / Наконечна Л.Б. Івано-Франківськ: НАІР, 2014. 108 с.
9. Тоцька Н.І. Сучасна українська літературна мова: Фонетика, орфоепія, графіка, орфографія: Навч. посіб. К.: Вища шк., 1981. 184 с.
10. Шевчук С., Кабиш О., Клименко І. Сучасна українська літературна мова. Київ, 2011. 544 с.
11. Шкурятяна Н.Г. Сучасна українська літературна мова. Модульний курс. К., 2007. 823 с.

Самостійна робота

ОРФОЕПІЯ

Теоретичні питання

1. Особливості вимови слів іншомовного походження.
2. Орфоепія та культура усного мовлення.
3. Орфоепічні норми сучасної української літературної мови.

Рекомендована допоміжна література

1. Вербич Н. Напрями дослідження інтонації. *Українська мова*. 2006. № 1. С.82-90.

2. Винницький В.М. Наголос у сучасній українській мові. К.: Рад. школа, 1984. 160 с.
3. Дудик П. Наголошування слів і культура мовлення. *Дивослово*. 2003. № 4. С.19-20.
4. Задорожний В. Проблеми наголошення: від теорії до практики мовнокористування. *Українська мова і література в школі*. 2005. № 5. С.146-152.
5. Карпенко Ю.О. Фонологічна історія українського вокалізму. *Мовознавство*. 1998. № 2. С.78-91.
6. Микитин М.Л. Формування орфоепічних норм української літературної мови. *Мовознавство*. 1996. № 1. С.37-43.
7. Пилинський М.М. Мовна норма і стиль. К., 1976. 288 с.

Завдання

1.Законспекуйте статтю:

- Микитин М.Л. Формування орфоепічних норм української літературної мови. *Мовознавство*. 1996. № 1. С.37-43.

2.Напишіть реферат на тему «Орфоепія та культура усного мовлення».

3.Виконайте орфоепічний аналіз слів походження, Батьківщина, астраханський, дієприслівник, смієшся, учитись, міжряддя, стежка, ґрунтовний за поданою схемою.

ОРФОЕПІЧНИЙ АНАЛІЗ СЛОВА

Завдання цього виду мовного розбору — пояснити нормативну вимову голосних і приголосних у слові, виявити й охарактеризувати можливі варіанти вимови окремих звуків.

Схема

1. Орфографічний запис слова.
2. Запис слова фонетичною транскрипцією.
3. Пояснення вимови голосних у слові.
4. Пояснення вимови приголосних у слові.
5. Характеристика всіх можливих варіантів вимови голосних та приголосних звуків.

Зразок

Той, хто по-справжньому любить Батьківщину, — в усіх **відношеннях** справжня людина.

1. Відношеннях.
2. [в' і д н° о' ш е" н': 'а х].
3. Наголошені голосні вимовляються чітко, ненаголошений [е] вимовляється як звук [е] з наближенням до [и].
4. Приголосні у сильній позиції вимовляються чітко; [н':] подовжується у вимові.
5. Норми літературної мови не допускають варіантної вимови голосних і приголосних.

Лекція

ГРАФІКА

План

1. Поняття графеми.
2. Український алфавіт.
3. Позначення на письмі голосних і приголосних звуків.
4. Співвідношення між буквами українського алфавіту та фонемами сучасної української літературної мови.
5. Знак м'якшення й апостроф.

Література

1. Бондар О.І., Карпенко Ю.О., Микитин-Дружинець М.Л. Сучасна українська мова: Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія. К.: ВЦ «Академія», 2006. 368с.
2. Волох О.Т. Сучасна українська літературна мова: Вступ. Фонетика. Орфоепія. Графіка і орфографія. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія. Словотвір. К.: Вища шк., 1986. 199 с.
3. Караман С.О. Сучасна українська літературна мова. Київ, 2011. 560 с.
4. Сучасна українська літературна мова / За ред. А.П. Грищенка. К., 2002. 439 с.
5. Сучасна українська літературна мова / За ред. М. Я. Плющ. К., 2009. 429 с.
6. Сучасна українська мова / За ред. О.Д. Пономаріва. К., 2005. 488 с.
7. Сучасна українська мова: Фонетика. Орфоепія. Морфонологія. Графіка. Орфографія: посібник / Наконечна Л.Б. Івано-Франківськ: НАІР, 2014. 108 с.
8. Тоцька Н.І. Сучасна українська літературна мова: Фонетика, орфоепія, графіка, орфографія: Навч. посіб. К.: Вища шк., 1981. 184 с.
9. Українська мова: Енциклопедія / В. М. Русанівський та ін. К., 2000. 750 с.
10. Шевчук С., Кабиш О., Клименко І. Сучасна українська літературна мова. Київ, 2011. 544 с.
11. Шкурятяна Н.Г. Сучасна українська літературна мова. Модульний курс. К., 2007. 823 с.

Самостійна робота

ГРАФІКА

Рекомендована допоміжна література

1. Берковець В.В. Словникове і фонетичне слово в сучасній українській мові. *Дивослово*. 1999. № 1. С.10-11.
2. Брайчевський М. Походження слов'янської писемності. К.: ВД «Києво-Могилянська академія», 2009. 154 с.
3. Видайчук Т.Л. Історичний розвиток орфографічної системи. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. К.: Київський університет, 2001. Вип.2. С.150-160.
4. Кучерява З. Мово рідна, слово рідне. *Дивослово*. 2000. № 4. С.21-24.
5. Пилинський М.М. Мовна норма і стиль. К., 1976. 288 с.
6. Погрібний А. Світовий мовний досвід та українські реалії. К., 2003. 72 с.
7. Пономарів О. Фонема Г та Ґ. Словник і коментар. К., 1997.
8. Різниченко О. Спадщина тисячоліть: чим українська мова багатша за інші? *Українська мова та література*. 2000. Ч.38. С.9-11.
9. Самар Н. Чи знаєте ви, що пишите «кулішівкою»? *Українська мова*. 1998. № 41. С.1.
10. Степаненко М. З історії дослідження витоків української мови. *Дивослово*. 2000. № 7. С.17-18.
11. Українська мова у ХХ сторіччі: історія лінгвоциду: Док. і матеріали / Упоряд. Л.Масенко та ін. К.: Вид. дім «Києво-Могилянська акад.», 2005. 399 с.
12. Ющук І. Про походження української мови. *Українська мова і література в школі*. 1995. № 1. С.27-34.

Завдання

1.З'ясуйте, які букви українського алфавіту можуть позначати дві фонemi. Назвіть ці букви і наведіть приклади їх подвійного вживання.

2.Визначте, у котрому слові кількість букв і фонем не збігається. Порівняйте графічний і фонемний записи цих слів.

1. Лють. 2. Ходжу. 3. П'ятеро. 6. Пісня. 7. Синє. 8. Пір'їна. 9. Дзьоб. 10. Щебіт. 11. Походжає. 12. Листя. 13. Щебінь. 14. Доля. 15. Сьомий.

3.Слова з поданого уривку запишіть в алфавітному порядку. Усно назвіть букви, з яких складається кожне слово у першому реченні.

Якщо в нашому сьогодні, де все міняється навалю й безладно, мерехтячи, мов екран зіпсутого телевізора, ще зберігаються судження, котрих не соромно виголошувати з категоричною певністю, то для мене одним із таких є переконання, що письменницьке заняття вельми подібне до заняття дитини – обом належить ставити питання, а не відповідати на них. Уже майже неймовірним видається, що ще яких п'ятдесят літ тому мислитель рангу Камю міг уявляти письменника лікарем в ураженому чумою світі. Досвід минулих п'яти десятиліть мав би зцілити нас од подібної пихи: виявилось-бо, на наше прегірке розчарування, що література не має явного, видимого впливу на перебіг історичних подій. Наявність плеяди першорядних поетів і прозаїків не врятувала ні Грузію – від сповзання в національний безум, ні народи колишньої Югославії – від жахиття громадянської війни. Наприкінці століття мусимо скромно визнати, що час літератури плине паралельно і, в лінійному вимірі, незбіжно з часом історії (О. Забужко).

4.Виберіть з переліку слова з буквами, які не позначають жодного звука. Запишіть їх фонетичною транскрипцією і назвіть ці літери.

Тижневик, студентський, людство, проїзний, щасливий, шістсот, туристський, пестливий, пропагандистський, агентство, шістнадцять, мостиський, товариський, братство, кожний, четвер, студентці, невістці, пісний, доцентський, дрогобицький, реформістський, міський, найвищий, мисчина, ліщина, британський, дилетантський, кістлявий, вісник, заводський, сирітство, птаство, юнацтво, братство, спартанський, велетенський, кістці.

5.Підготуйте презентацію на тему «Становлення українського алфавіту».

Лекція **ОРФОГРАФІЯ** План

1. Орфографія як наука.
2. Основні поняття орфографії: орфограма, орфографічне правило, принцип правопису.
3. Орфограми буквені і небуквені.
4. Принципи українського правопису: фонетичний, фонематичний (морфологічний), традиційний, смисловий.
5. Транскрипція і транслітерація.

Література

1. Бондар О.І., Карпенко Ю.О., Микитин-Дружинець М.Л. Сучасна українська мова: Фонетика. Фонологія. Орфоенія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія. К.: ВЦ «Академія», 2006. 368с.

2. Волох О.Т. Сучасна українська літературна мова: Вступ. Фонетика. Орфоепія. Графіка і орфографія. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія. Словотвір. К.: Вища шк., 1986. 199 с.
3. Жовтобрюх М. А. Українська літературна мова. К., 1984. 265 с.
4. Караман С.О. Сучасна українська літературна мова. Київ, 2011. 560 с.
5. Сучасна українська літературна мова / За ред. А.П. Грищенка. К., 2002. 439 с.
6. Сучасна українська літературна мова / За ред. М. Я. Плющ. К., 2009. 429 с.
7. Сучасна українська мова / За ред. О.Д. Пономаріва. К., 2005. 488 с.
8. Сучасна українська мова: Фонетика. Орфоепія. Морфонологія. Графіка. Орфографія: посібник / Наконечна Л.Б. Івано-Франківськ: НАІР, 2014. 108 с.
9. Тоцька Н.І. Сучасна українська літературна мова: Фонетика, орфоепія, графіка, орфографія: Навч. посіб. К.: Вища шк., 1981. 184 с.
10. Українська мова: Енциклопедія / В. М. Русанівський та ін. К., 2000. 750 с.
11. Український правопис. К.: Наукова думка, 2019. 392 с.
12. Шевчук С., Кабиш О., Клименко І. Сучасна українська літературна мова. Київ, 2011. 544 с.

Практичне заняття

УКРАЇНСЬКА ОРФОГРАФІЯ

Теоретичні питання

1. Основні поняття орфографії: орфограма, орфографічне правило, принцип правопису.
2. Орфограми буквені і небуквені.
3. Принципи українського правопису: фонетичний, фонематичний (морфологічний), традиційний, смисловий.
4. Правила переносу слів із рядка в рядок.

Практично в аудиторії

1. Визначення буквених і небуквених орфограм.
2. Формулювання орфографічних правил.
3. Установлення принципів правопису.

Рекомендована допоміжна література

1. Видайчук Т.Л. З історії формування фонетичного принципу сучасного українського правопису. *Сучасні мови і світ*. К., 2000. С.34-44.
2. Видайчук Т.Л. Історичний розвиток орфографічної системи. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. К.: Київський університет, 2001. Вип.2. С.150-160.
3. Глазова О.П. Українська орфографія. Харків, 2004. 284 с.
4. Зубков М. Новий-старий правопис. Суб'єктивні зауваги щодо об'єктивного правописного стану. *Дивослово*. 2010. № 2. С.39-41.
5. Німчук В.В. Проблеми українського правопису XX – початку XXI ст.ст. К., 2002. 112 с.
6. Фаріон І. Правопис – корсет мови? Український правопис як культурно-політичний вибір. Львів: Свічадо, 2004. 115 с.
7. Широков В.А. Оцінка точності фонетичного принципу в українському правописі. *Мовознавство*. 2005. № 5. С.41-47.

Самостійна робота до теми

1. У поданих словах назвіть орфограми. Сформулюйте правила їх правопису.

Розповісти, найжся, Парасчин, леміш, Інститут мовознавства імені О. О.Потебні, листя, президент, тьмяно, вестибюль.

2.3 поданих речень випишіть слова, написані згідно з фонетичним принципом.

1. Вона у зірках, і у вербах вона, і в кожному серця ударі (В. Сосюра). 2. Весілля справляли по-старосвітському (Ю. Яновський). 3. Тут Січ стояла, тут гули майдани, димилися козацькі курені (М. Драй-Хмара). 4. Та тричі той блажен, який за чай і хліб теж не схотів себе продати, Але, минаючи тропу розлук, Зостався, щоб зазнати хресних мук (Ю.Клен). 5. Я візьму той рушник, простелю, наче долю, в тихім шелесті трав, в щебетанні дібров (А. Малишко). 6. Він пішов уперед, високо підіймаючи ноги, поскознувся на слизькій підлозі, і, бліднучи, простяг уперед руку, схопився за стілець і сів на нього (Григорій Тютюнник). 7. Не те чеснота, лиш би книги читить, а щоб од книг зерно добра й любові в своїй душі посіяти й зростить (І. Кочерга). 8. Якби знаття, де впадеш, – соломи б підіслав (Н.тв.). 9. Хай сходить співом горло солов'я в гаю нічному (В. Стус). 10. Сонце пекло з гарячого неба (І. Нечуй-Левицький). 11. Тремтить у синьому вогні щаслива далечінь (М.Рильський). 12. Спираюсь на мур і годинами стежу, як безшелесно бродять тіні з місця на місце (М. Коцюбинський). 13. Нова зима паризькі кутає квартали (А. Малишко). 14. Він був чоловік товариський, громадський (І. Франко). 15. Хтось, кому це не подобалось, звернув увагу батька (Ю. Луцький).

3. У наведених контекстах з'ясуйте правопис слів на основі фонетичного, морфологічного і традиційного принципів.

Писемність – наше духовне тисячолітнє надбання. І майстри слова, поети різні і гарні, письменники-класики і сучасні творці додають до цього мистецького океану і свою частку, живу барву своєї творчості. Вони, охоронці життя, його співці, у всі часи поповнювали скарбницю людської духовності новими здобутками поезії, прози, драматургії, публіцистики (М. Сингаївський).

Самостійна робота

УКРАЇНСЬКА ОРФОГРАФІЯ

Рекомендована допоміжна література

1. Видайчук Т.Л. З історії формування фонетичного принципу сучасного українського правопису. *Сучасні мови і світ*. К., 2000. С.34-44.
2. Видайчук Т.Л. Історичний розвиток орфографічної системи. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. К.: Київський університет, 2001. Вип.2. С.150-160.
3. Глазова О.П. Українська орфографія. Харків, 2004. 284 с.
4. Зубков М. Новий-старий правопис. Суб'єктивні зауваги щодо об'єктивного правописного стану. *Дивослово*. 2010. № 2. С.39-41.
5. Німчук В.В. Проблеми українського правопису XX – початку XXI ст.ст. К., 2002. 112 с.
6. Фаріон І. Правопис – корсет мови? Український правопис як культурно-політичний вибір. Львів: Свічадо, 2004. 115 с.
7. Широков В.А. Оцінка точності фонетичного принципу в українському правописі. *Мовознавство*. 2005. № 5. С.41-47.

Завдання

1. Доведіть, що в написанні поданих нижче слів використано традиційний принцип

правопису.

Киргиз, нетто, ящірка, рум'янець, гедзь, кизил, Єгипет, шука, пелюстка, гаївки, вечірнє, Юрко, кишень, кисет, мюзикл, попітр, ревью, нестямно, коров'ячий, з'явитися, колючий, щєбіт, бджола, передзвонювати, міжгір'я, пиріг, левада, Терещенко, марєво, глитай, небилиця, пригощати, як.

2. Доведіть, що в написанні поданих нижче слів використано смисловий принцип правопису.

Як би, Чумацький Шлях, Чобіт, недбало, невеселий, ніхто, ніде, по середині, убік, наперед, додому, Високе, щоб, натхненний, напам'ять, якщо, онде, Земля, Гірське, ломикамінь, втрое, начетверо, нагорі, поволі, білль, заочі.

3.3 поданих речень випишіть слова, написані згідно з морфологічним принципом.

1. Розподілено всім по закону біль і радість, усміх (Є. Плужник). 2. Стоїть Мазєпа, як докір безжальній долі, над водою (В. Сосюра). 3. До церкви люди посходилися, як на Великдень (Ю. Яновський). 4. Хіба всю мудрість не варто віддати за однісінький шматочок невеличкого, поганенького пориву (В. Підмогильний). 5. Вогкий низенький ранок сповнив землю, хоч був уже пізній день (В. Підмогильний). 6. Лечу в далекі голубі простори, де розцвітала юність золота (М. Драй-Хмара). 7. Я, сонцеві життя продавши за сто червінців божевілля, захоплений поганин завжди, поет весняного похмілля (Б.-І. Антонич). 8. В квітчастій скрині співний корінь (Б.-І. Антонич). 9. То ж він, – гігантський кіт, добрячий котик Мур (М. Бажан). 10. Ти ізнов мені снишся на стежці гіркої розлуки (А. Малишко). 11. Якийсь лисий чоловік, очевидно, із секретаріату, клеїв на дошці списки студентів... (Григорій Тютюнник). 12. Благослови, премудрий Отче, слово (І. Кочерга). 13. Під час всесвітньої потопи ковчега збудував не Ной, а гетьман Дорошенко, що й урятував сім пар чистеньких українців, одну вишневу кісточку, з якої і пішли на Вкраїні вишневі садки (Остап Вишня). 14. Уже Софія відструменіла, відмерхтіла бузковим гроном (В. Стус). 15. Дарма біситься злість ворожа чорна – нічим не очорнить твоєї боротьби!.. (В. Симоненко).

4. Виконайте орфографічний аналіз слів сформувати, студентство, брутто, соняшник, шістнадцять, бризнути, дрогобицький, препоганий, їжак, верб'я, Петренко, науково-технічний за поданою схемою.

ОРФОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ СЛОВА

Орфографічний розбір – це пояснення орфограм української мови, обґрунтування правильного написання слів. Орфографічний розбір може поєднуватися з морфемним.

Схема

1. Орфографічний запис слова.
2. Визначення орфограми для аналізу.
3. Записати слово фонематичною транскрипцією.
4. Записати слово фонетичною транскрипцією.
5. Встановити відповідність між фонемами (варіантами їх) та буквами у виділених орфограмах.
6. Сформулювати правила правопису щодо виділених орфограм.
7. Охарактеризувати принципи правопису щодо аналізованих орфограм.

Зразок

Для того, щоб *створити* щось красиве, треба нести красу в душі (Ю. Мушкетик)

1. Словоформа для аналізу в орфографічному записі: *створити*.
2. Орфограми для аналізу: *створити*.
3. Словоформа записана фонематичною транскрипцією: /с т в о р и т и /.

4. Словоформа записана фонетичною транскрипцією: [с т в о р и т и].
5. У виділених орфограмах немає повної відповідності між фонемами і буквами: фонема /з/ позначається буквою *с*.
6. Префікс *с-* пишеться перед буквами *к, н, т, ф, х*.
7. Орфограма *с-* пишеться за фонетичним принципом, тобто відповідно до вимови: префікс *з-* перед глухим приголосним [п] оглушується, звучить як [с]; на письмі позначається буквою *с*.